

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVI, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2020

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Јелица Сијојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2020

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ. Часопис излази два пута годишње.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог = South slavic philologist / главни уредник
Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913) ; књ. 2, св. 1/2
(1921)-књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18, св. 1/4
(1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за
српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Birograf
comp). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдачић, др Александар Лома, др Александар Лукашанец,
др Радмило Маројевић, др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи,
др Слободан Павловић, др Људмила Поповић, др Биљана Сикимић,
др Марија Стефановић, др Зузана Тополињска

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са
Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 5. 9. 2020.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура

Дивна Продановић

Припрема за штампу

Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа

Birograf comp d. o. o.
Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01
од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Зузана В. Тополињска: Дали предлозите претставуваат посебна зборовна група (<i>pars orationis</i>)?	9
Zuzanna V. Topolińska: Do the Prepositions Represent an Autonomous Lexical Class?	14
Марјан Д. Марковиќ: Анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот корен * <i>dvig</i> - во македонскиот јазик	15
Marjan D. Marković: Формална и семантичка деривација прасловенског глаголског корена * <i>двиг</i> - у македонском језику	24
Marjan D. Marković: Formal and Semantic Derivation of the Proto-Slavic Verbal Root * <i>dvig</i> - in the Macedonian Language	25
Екатерина И. Јакушкина: Опыт реконструкции синонимических отношений в праславянской лексике на сербскохорватском диалектном материале	27
Ekaterina I. Yakushkina: Реконструкција синонимских односа у прасловенској лексици на српскохрватској дијалекатској грађи	46
Ekaterina I. Yakushkina: The Reconstruction of Synonymous Relations in the Proto-Slavic Vocabulary Based on the Serbo-Croatian Dialect material	46
Исидора Г. Бјелаковић: Графијско-ортографска и граматичка начела Павла Соларића и почеци стандардизације српског језика	47
Isidora G. Bjelaković: Графическо-орфографические принципы Павле Соларича и начало стандартизации сербского языка	76
Isidora G. Bjelaković: Pavle Solarić's Orthographic and Grammatical Principles and the Beginning of Serbian Language Standardisation	77
Jerzy M. Bartmiński: W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć	79
Ježi M. Bartmiński: У потрази за парадигмом етнолингвистике: глосар кључних појмова и концепата	102
Jerzy M. Bartmiński: In Search of an Ethnolinguistic Paradigm: A Glossary of Key Terms and Concepts	103
Євгенія А. Карпіловська: Підходи до опису інновацій у сучасній українській неографії	105
Jevgeniia A. Karpilovska: Приступ опису иновација у савременој украјинској неографіји	124
Jevgeniia A. Karpilovska: The Approaches to the Description of Innovations in the Modern Ukrainian Neography	125

- Сергей А. Борисов, Глеб П. Пилипенко:
 Дискурсивные практики и метаязыковое комментирование
 в речи представителей национальных меньшинств Боснии
 и Герцеговины (на примере славянских сообществ
 Республики Сербской) 127
- Сергеј А. Борисов, Глеб П. Пилипенко: Дискурсивне праксе и метајезички
 коментари у говору представника националних мањина
 Босне и Херцеговине (на примеру словенских заједница у
 Републици Српској) 155
- Sergey A. Borisov, Gleb P. Pilipenko: Discursive Practices and Metalinguistic
 Comments in the Speech of Representatives of National Minorities in
 Bosnia and Herzegovina (the Case of Slavic Communities in the
 Republic of Srpska) 155

Прилози

- Bibliographia personalis у часопису *Јужнословенски
 филолог* (В л а д и м и р Б. Ж и в а н о в и ћ) 157

Некролози

- Радоје Симић (1938–2020) (Милош Ђ. Окука) 173

Прикази и критика

- Введение в славянскую филологию : пособие.* А. А. Кожина
 (ред.). Минск: Белорусский государственный университет,
 2019, 287 стр. (Н и к и т а В. С у п р у н ч у к) 181
- Е. В. Падучева. *Эгоцентрические единицы языка.* Москва:
 Издательский дом ЯСК, 2019, 440 стр.
 (А н а К р е ч м е р) 186
- Веселина Ђуркин. *Сложени зависни везници у српском
 језику и њихова функционалност илска дисџрибуција.*
 Београд: Јасен, 2018, 466 стр. (Милош М. Ковачевић) . . 193
- Исходниша 5.* Михај Н. Радан (ур.). Темишвар: Савез Срба
 у Румунији, Центар за научна истраживања и културу
 Срба у Румунији, Филолошки, историјски и теолошки
 факултет Западног универзитета у Темишвару – Ниш:
 Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019.
 (Б р а н к и ц а Ђ. М а р к о в и ћ) 201
- Два века в двадцати словах.* Н. Р. Добрушина, М. А. Даниель
 (отв. ред.). Москва: Издательский дом Высшей школы
 экономики, 2016, 453 стр. (С т е ф а н Д. М и л о ш е в и ћ) . . . 209

Славянская историческая лексикология и лексикография: сб.
научных трудов. Вып. 2. В. Н. Калиновская, И. А. Малышева
(отв. ред.). СПб.: Институт лингвистических исследований
РАН, 2019, 317 стр. (Д р а г а н а М. К е р к е з) 217

Регистры

Регистар кључних речи LXXVI књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 223

Регистар имена LXXVI књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 225

Напомена 241

Зузана В. Тополињска*

Истражувачки центар за ареална лингвистика „Б. Видоески“

Македонска академија на науките и уметностите – МАНУ

ДАЛИ ПРЕДЛОЗИТЕ ПРЕТСТАВУВААТ ПОСЕБНА ЗБОРОВНА ГРУПА (*PARS ORATIONIS*)?

Појдовна точка на овој текст е тезата формулирана во насловот од статијата на Ј. Курилович (Jerzy Kuryłowicz) „Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition“ (спор. во Користена литература). Под ’групата’ ја подразбираме овде ’именската група’, а под ’пропозиција’ – ’реченица’.¹

Тезата, што би сакала овде да ја бранам, гласи дека предлозите се граматички маркери – површински показатели на семантичките категории ’време’ и ’простор’, т.е. показатели кои го сместуваат во времето и/или во просторот настанот за којшто станува збор во дадена пропозиција. Со други зборови: ќе ја бранам тезата дека предлозите не се самостојни зборови, туку интегрални делови на соодветните именски групи.

Клучни зборови: предлог, именска група, категоријален граматички маркер.

Традиционалната граматика нè затвори во терминолошка мрежа наследена од првите граматичари на словенска почва (мислам тука пред сè на Чешка и на Полска), коишто од своја страна ја презеле таа мрежа од латинската граматичка традиција, но за жал таа мрежа ни во моментот кога била преземена (доцниот среден век, ренесанса) не можела да по-

* zuzana@manu.edu.mk

¹ Според терминологијата, со која овде ќе се служам, ’пропозиција’ е ’минимален јазичен комуникаг’, а ’група’ – ’аргумент импликуван од страна на конститутивниот предикат на пропозицијата’.

служи за адекватен граматички опис на словенските јазични системи, а со времето нејзината неадекватност само се зголемувала.

Семантичките категории 'време' и 'простор' се од првостепено значење во семантичката структура на секој јазичен систем, но додека времето е линеарно и граматикализираните показатели на временскиот редослед на настаните лесно можеле да се вградат во морфолошката структура на глаголот односно на конститутивниот предикатски израз на пропозицијата, просторот отвора стотици можни релации меѓу материјалните делови на светот; би сакала да докажам дека граматичките показатели на тие релации се предлози вградени во антепозиција во именските синтагми. Фактот што предлозите графички, „на око“, се реализираат како самостојни зборчиња не може да послужи за контрааргумент.²

Совладувањето на просторот претставува една од првите задачи на човекот како жител на нашата планета³ и го става, меѓу другото, пред потребата да најде јазичен израз за просторните релации. Токму тој израз го претставуваат предлозите. – Ако под т.н. граматички категории ги подразбираме исечоците на семантичките категории од посебна важност за успешна реализација на јазичната комуникација, тогаш ќе беше неразбирливо информацијата за просторните релации да не најде граматички експоненти. Се наложува заклучокот дека оваа функција ја вршат токму предлозите, т.е. дека тие се граматикализираните показатели на семантичката категорија 'простор', или – поточно: **ГРАМАТИКАЛИЗИРАНИ ПОКАЗАТЕЛИ НА 'РЕЛАЦИИ ВО ПРОСТОР'**. – Се разбира, информацијата за просторот и за релациите во просторот ја носат и многу лексеми-предикати коишто им припаѓаат на други т.н. зборовни групи, но само предлозите, во функција на граматичките маркери, влегуваат во корелација со падежот како централна категорија за именските групи; со други зборови: предлозите импликуваат конкретни елементи на падежна парадигма, семантичка и формална, односно: функционираат само и само во непосредна врска со конкретни елементи од падежната парадигма и на тој начин ги контролираат соодветните именски синтагми. Не случајно предлозите, *ex definitione*, ги отвораат именските синтагми – антепозиција односно препозиција на граматички показатели (што конкретно во однос на категоријата падеж значи пренесување на тие показатели од постпозиција во препозиција), е важна карактеристика на јазичните системи, коишто се

² *Mutatis mutandis* на истиот начин во западноевропските јазици се реализира членот што не предизвикува сомнежи во врска со неговото припаѓање кон морфосинтаксичката структура на соодветна именска синтагма.

³ Во нашиот Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ се трудеме тоа да го докажеме објавувајќи статии посветени на патиштата на семантичката деривација од наследените прасловенски глаголски корени како **sto-/sta-*, **leg-/lež-*, **sěd-* и сл.

развијале во многујазична средина, за што сведоштво носат како јазичите на т.н. балканска лига, така и големите западноевропски јазичи. Кога не го знаеме добро јазикот на нашиот соговорник, важно е граматичките сигнали (т.е. сигнали на важна информација која заслужила граматикализација) да стојат во пре- а не во пост-позиција.

Споменатата неадекватна термилошка мрежа, наследена од латинската традиција во третманот на граматичкиот опис, се одрази и во интерпретацијата на падежните односи во словенските – и не само словенски – јазичи. Имено, и инвентарот на падежите и погрешната претстава дека тие мора да се формализираат како соодветни флективни форми на именките довеле до низа недоразбирања. Тука спаѓа, меѓу другото, и сугестија дека во македонскиот јазик и во другите јазичи кои на сличен начин, т.е. во вид на именските синтагми контролирани од предлозите, ја формализираат граматикализираната информација што ја носи категоријата 'падеж', оваа категорија не постои, оттука и потценување на граматичката улога на предлозите.

Ако ја прифатиме – а тоа е мој предлог – теоријата на Филмор (FILLMORE 1968) дека падежите информираат за семантичките улоги на референтите на аргументи импликувани од страна на конститутивниот предикат на соодветна пропозиција – тогаш се наложува заклучокот дека сите аргументски изрази, т.е. сите именски синтагми, вклучно со оние предлошките, и припаѓаат на категоријалната падежна парадигма, со други зборови: (1) дека меѓу граматикализираните семантички категории репрезентирани во една именска синтагма, покрај 'падеж', 'род' и 'број', спаѓа и категоријата 'простор', а (2) меѓу граматичките експоненти на падежот треба да се вклучат предлозите. Меѓу позитивните страни на таквото решение спаѓа и можноста „елегантно“ да се објасни постоењето на евидентна пукнатина во падежната парадигма, која ја разбива таа парадигма на два дела:

– основниот состав на адвербални падежни конструкции / аргументски изрази, номинатив, датив и акузатив; тие се појавуваат во пропозиции кои формализираат настани чии учесници се едно или две живи суштества и еден објект неутрален во однос на опозицијата /+/- аним /; статистички таквите пропозиции доминираат во јазичната комуникација; во полскиот јазик – кој до денеска ги чува постпозитивните падежни наставки – во акузативните аргументски изрази можат да се појават предлози со просторно и/или каузално значење, додека во дативните аргументски изрази предлозите се реткост – се работи за еден единствен предлог *ku*, кој одговара на македонското *кон*, а се употребува денеска многу ретко, во конструкции маркирани како архаични;

– два типа падежни конструкции: инструментал и локатив, чија формална реализација обилува со предлози и тоа предлози, чија семан-

тика е од одлучувачко значење во дефиниција на нивните семантички улоги; ќе пробам подолу да ги формулирам тие дефиниции:

ИНСТРУМЕНТАЛ: во моите поранешни работи улогата на референтот на инструментален аргументски израз ја дефинирав како 'придружувачки фактор' – дефиниција семантички прилично сиромашна, но многу е тешко попречно во еден заеднички концепт да се определат двете заеднички семантички варијанти на инструменталните падежни конструкции, т.е. (а) конструкцијата, чиј референт е „вистински“ инструмент, како во речениците *Ова ќе го займиш со црвен молив.*, *Момчето го скрише ѓрозорето со камен.*, *Се движам сега само со ситијче.* и сл. и (б) конструкцијата, чиј референт е живо суштество – учесник / партнер на референтот на номинативната конструкција, како во речениците *Ќе разговарам со директорот.*, *Ти погаш се шеташе со живото куче.*, *Најчесто ѓијам чај со лимон.*, *Го гледам небојто со восхий.* и сл. Во македонскиот јазик и двата типа конструкции се реализираат со предлогот *со*, кој станал универзален препозитивен сигнал на инструменталните падежни конструкции, но во полскиот – кој до ден денес си ја чува инструменталната постпозитивна наставка – првиот тип конструкции се реализираат БЕЗ предлог, додека во вториот тип задолжително се појавува предлогот *z/ze*, со што доаѓа до израз семантичката разлика меѓу двата типа. Би можеле значењето на првиот тип конструкции да го резимираме како 'X прави нешто употребувајќи го при тоа Y', а на вториот како 'X учествува во некој настан заедно / во близок контакт / во соработка со Y' – и во двата случаја Y, т.е. референтот на инструменталната конструкција, се јавува како 'придружувачки и неопходен фактор', без еднозначна карактеристика на тој фактор.

Земајќи ги предвид претставените факти ред е да заклучиме дека инструменталот спаѓа меѓу падежите чија формализација во определени ситуации импликува присуство на предлог. Поедноставна и поеднозначна е семантичката улога на локативот. Имено, референтот на локативната падежна конструкција редовно се јавува како 'локализатор' на настанот, за којшто станува збор во соодветната пропозиција, а самата таа конструкција редовно се формализира со предлог како показател на таквата семантичка улога на нејзиниот референт. Да додадеме, што не е без значење како потврда на горната генерализација, дека во јазиците кои – како на пр. полски и низа други словенски јазици – ги чуваат постпозитивните падежни наставки, локативната падежна конструкција се реализира на површината на текстот со различни падежни форми зависни од предлогот кој ги контролира, конкретно се јавуваат инструменталните, локативните, но и генитивните, акузативните, и (ретко) дативните форми.

Последна позиција во падежната парадигма, која бара коментар, во врска со учеството на предлози во соодветните површински конструкции, е адноминалниот падеж: ГЕНИТИВ. Имено, додека до сега

разгледуваните падежни конструкции вршат функција на аргументи на конститутивниот предикат на соодветната пропозиција, генитивните конструкции се импликувани токму од страна на таквите „адвербални“ аргументи и покажуваат – на површината на текстот – синтаксичка зависност не од глагол, туку од именка.

Дури без подлабоко навлегување во анализата можат да се изделат повеќе типови генитивни падежни конструкции:

а) оние кои се производ на опозицијата: сопственик (possessor) ~ поседуваниот предмет (possessum), сп. на пр. *куќаџиџа на Маре, ќеркаџиџа на Пејре, предавањатиџа на нашиоџи џрофесор, млеко од нашиџиџа крава, џерје од гуски, униформи на нашиџиџе ученици...* – како што се гледа, показатели на генитивниот падежен однос е предлогот *на* или (поретко) *од*;

б) оние кои ја изразуваат опозицијата: целина (totum) ~ составен дел на една целина (pars), сп. на пр. *ногаџиџа на деџеџиџо, клуч од влезнаџиџа враџиџа, џасџиџаџура на моџоџиџа комџиџуџер, малиоџиџа џрсџиџа од леваџиџа рака...* – показатели на генитивниот однос се пак предлозите *од* или *на*;⁴

в) оние кои информираат за некоја особина за соодветниот објект, на пр. *висинаџиџа на шкафоџиџа, ширинаџиџа на рекаџиџа, снаодливостџиџа на џвоџоџиџа браџиџа...* – тука евидентно единствен показател е предлогот *на*.

И други. Типологијата на тие конструкции во македонскиот јазик чека систематска обработка.

Во полскиот јазик се чува генитивната постпозитивна наставка, но генитивната падежна конструкција може и да биде „контролирана“ од предлози – тоа се предлози за динамичната просторна релација: *od* и *do*, како и предлогот за негација *bez*, што веројатно не е без врска со фактот дека во реченици со акузативни аргументски изрази, ако се појави негација, акузативот автоматски бива заменет со генитив; најпосле, генитивната падежна конструкција може да се појави и со предлогот *dla*, кој одговара на македонското *за* во конструкциите како *Овој џоклон е ЗА МАРЕ* или *Ова е џреголем најор ЗА НЕГО* и сл.

Се надевам дека овој краток преглед ја потврдува тезата дека предлозите не претставуваат посебна зборовна група, туку – како интегрални делови на именските синтагми – вршат функција на граматички показатели на просторните релации, а понекогаш – како на пр. македонските *џоради, заради*, или полското *przez* – развиваат и секундарно каузално значење и информираат за причината и/или за целта на некоја акција.

⁴ Не ми е позната ниту статистиката на предлозите *на* и *од* во генитивните конструкции, ниту евентуална семантичка мотивација, која одлучува за изборот на еден од два предлога.

Корисѝена лиѝераѝура

- МАРКОВИЌ, М., З. Тополињска. *Македонски ~ ѝолски: Семантичка деривација на одбрани ѝрасловенски корени*. Скопје: МАНУ, 2019.
- [МАРКОВИЌ, М., З. Topolinjska. *Makedonski ~ polski: Semantička derivacija na odbrani praslovenski koreni*. Skorje: MANU, 2019]
- FILLMORE, Charles. "The case for case". In: E. Bach and R. Harms (изд.). *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Reinhart and Winston, 1968: pp. 1–88.
- KURYŁOWICZ, Jerzy. "Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition". *Studia Philosophica 3* (1948): pp. 203–9.
- ТОПОЛИЊСКА, Zuzanna. "Semantyczny paradygmat kategorii przypadku i jego wykładniki formalne (z perspektywy jęzыków polskiego i macedońskiego)" (во печат)
- WEINBERG, Adam. *Przyimki przestrzenne w jęzыku polskim niemieckim i rumuńskim*. Wrocław: Ossolineum, 1973.
- ZWOLIŃSKI, Przemysław. *Szkice i studia z historii slawistyki*. Wrocław: Ossolineum, 1988.

Зузана В. Тополињска

Истраживачки центар за ареалну лингвистику „Божидар Видоески“
Македонска академија наука и уметности (МАНУ)

ДА ЛИ ПРЕДЛОЗИ ПРЕДСТАВЉАЈУ АУТОНОМНУ ВРСТУ РЕЧИ?

Резиме

Ауторка заступа тезу да су предлози саставни део именичких синтагми и да као такви функционишу првенствено као граматикализовани експоненти семантичке категорије „простора“, а потом и семантичких категорија „порекла“ и „циља“ неке радње.

Кључне речи: предлог, именичка синтагма, граматички експонент категорије.

Zuzanna V. Topolińska

Božidar Vidoeski Research Centre for Areal Linguistics
Macedonian Academy of Arts and Sciences (MANU)

DO THE PREPOSITIONS REPRESENT AN AUTONOMOUS LEXICAL CLASS?

Summary

The author supports the thesis that prepositions are an integral part of noun phrases and as such function primarily as grammaticalised exponents of the semantic category of 'space', and – secondarily – of the semantic categories of 'source' and 'goal' of an action.

Keywords: preposition, noun phrase, grammatical exponent of category.